

STRESZCZENIA

4/2008 Koniec Wielkiej Wojny Powstanie Wielkopolskie

Stanisław Żerko

System wersalski i próby jego modyfikacji w latach dwudziestych

Postulat zmodyfikowania systemu wersalskiego i złagodzenia narzuconego Niemcom traktatu pokojowego wysuwany był niemalże od początku, także w obozie zwycięskim (Wielka Brytania). W obliczu załamania się polityki twardego egzekwowania od Niemiec postanowień traktatu wersalskiego także we Francji podjęto próbę znalezienia nowych rozwiązań, czego wyrazem była konferencja w Locarno. Układy lokarneńskie wyraźnie wzmocniły pozycję Niemiec, a powrót tego państwa do roli mocarstwa był nieunikniony. Z drugiej strony szanse na zrealizowanie niemieckiego programu rewizji granicy z Polską okazały się znikome. Jak się wydaje, wyrażane w Warszawie z tego powodu obawy były wyolbrzymiane.

Piotr Madajczyk

Pamięć o I wojnie światowej, czyli o próbie stworzenia europejskiej pamięci historycznej

Celem niniejszego artykułu jest pokazanie ogromnie zróżnicowanego w państwach europejskich charakteru pamięci zbiorowej o Wielkiej Wojnie. Ta odmienność dotyczy także Niemiec i Polski, przy czym Polska jest państwem pod tym względem typowym dla regionu Europy Środkowo- i Południowowschodniej. Powstające na skutek tych odmienności napięcia są tym bardziej interesujące, że od lat 90. widoczne jest przyspieszenie przemian w kierunku ukształtowania Wielkiej Wojny jako europejskiego miejsca pamięci. Odzwierciedlają to organizowane przez czołowe europejskie muzea wystawy, którym nadawany jest odmienny niż wcześniej kształt.

Maciej Walkowiak

Literatura niemiecka wobec klęski Rzeszy w I wojnie światowej. Próba analizy na wybranych przykładach

Zagadnienie reakcji literatury niemieckiej na klęskę Rzeszy w I wojnie światowej zostało oparte w pierwszej części analizy na refleksji nad fenomenem modernizacji, co okazało się istotne także i dla charakteru wielkiej wojny oraz jej następstw. W kontekście historyczno-literackim ważkie jest też wskazanie na istotę nacjonalizmu niemieckiego oraz na rolę idei Rzeszy w tworzeniu niemieckiego państwa narodowego. Wymagało ono nowej, spójnej tożsamości narodowej, która powstawała przy użyciu (re-)konstrukcji różnych wątków tradycji niemieckiej. Wśród bezpośrednich odniesień literatury niemieckiej do zagadnienia porażki roku 1918 akcent został postawiony na wybranych, ale reprezentatywnych przykładach. Krótkiej analizie poddano więc następujące fenomeny: ekspresjonizm niemiecki przy uwzględnieniu różnorodnych odniesień do sfery historyczno-politycznej, literackie wymiary zaistnienia Bawarskiej Republiki Rad, rozbudowany nurt Rewolucji Konserwatywnej, a szczególnie twórczość Ernsta Jüngera oraz Ernsta von Salomona w relacji do klęski czy generalnie cezury roku 1918 i wreszcie typowe przykłady tzw. literatury antywojennej (proza Ericha Marii Remarquea i Ernsta Glaesera).

Pośrednio do klęski w wielkiej wojnie odnosił się spór między Tomaszem a Henrykiem Mannem (przedstawiony w szerszym kontekście sporów o przyszłą drogę rozwoju Niemiec), dramat współczesny (Zeitstück) na przykładzie Neue Sachlichkeit i projekt literackiej odnowy narodowej Rudolpha Borchardta poprzez specyficzną rolę "literatury wysokiej". Interdyscyplinarna próba analizy pozwalając włączyć także aspekty okołoliterackie, umożliwiła postrzeganie tematu klęski w całej jego złożoności.

Stanisław Sierpowski

Aspekty międzynarodowe Powstania Wielkopolskiego 1918-1919

Po rozejmie w Compiègne Wielkopolska pozostała częścią Niemiec, co oznaczało, że powstanie było wydarzeniem wewnętrznym i Niemcy traktowali je jako zorganizowaną, zbrojną akcję separatystyczną. Powstanie wybuchło w atmosferze ekscytacji prawem narodów do stanowienia o swoim losie. Rozejm w Trewirze (Trevés) podpisany 16 lutego 1919 r. to brzemienny krok w walce o odrodzenie państwa złożonego z ziem wszystkich zaborów. Skutki tej walki zostały z braku alternatywnego rozwiązania zaakceptowane przez Konferencję Pokojową. Na status quo ante nie mogła się zgodzić Francja, chociaż także pozostałe mocarstwa widziały możliwość pełniejszego włączenia Polski w antybolszewicki "kordon sanitarny". Doszło nawet do pewnej rywalizacji między Polską a Niemcami o to, która ze stron lepiej spełni tę rolę. Powstanie Wielkopolskie (podobnie jak sprawa polska w ogóle), to fragment polityki realizowanej przez mocarstwa wobec Niemiec i Rosji. Odmienne podejście mocarstw do problematyki niemieckiej umożliwiło opór Berlina w sprawie akceptacji wynegocjowanych w Poznaniu warunków rozejmu na froncie niemiecko-wielkopolskim. Niemieckiej demonstracji towarzyszyły obawy, że utrata życiodajnych terenów wschodnich może być źródłem licznych problemów, może nawet większych niż utrata Alzacji i Lotaryngii.

Marceli Kosman

Powstanie Wielkopolskie na tle polskich powstań narodowych (z perspektywy 90-lecia)

Wśród polskich powstań wymienia się przede wszystkim kościuszkowskie, pięć wielkopolskich, listopadowe, krakowskie 1846 r., styczniowe, trzy śląskie oraz warszawskie. W odniesieniu do każdego stawia się pytanie: czy było potrzebne, czy wybuchło we właściwym momencie. Ze zrozumiałych względów nie budzi ich tylko jedno, wielkopolskie z 1918/1919 r. Wielkopolanie uczestniczyli w polskich zrywach zbrojnych poczynając od powstania kościuszkowskiego, odegrali też znaczącą rolę w służbie narodowi na niwie kulturalnej, ocalając od zagłady bezcenne pamiątki przeszłości i organizując wielkie do dziś istniejące biblioteki naukowe. Droga ich do powstania była długa, obejmowała 124 lata (1794-1918), a więc od udziału w ogólnopolskiej insurekcji, aż po formalne zakończenie działań zbrojnych po I wojnie światowej. W dobie germanizacji prowadzonej coraz bardziej bezwzględными metodami - po reaktywacji Rzeszy w 1871 r. pod egidą Prus - społeczeństwo polskie w Poznańskim było zahartowane i przygotowane do obrony, doskonale znało metody przeciwnika i starało się wykorzystywać jego oficjalny legalizm, oddziaływało propagandowo w Europie, dzięki czemu sprawa odzyskania niepodległości pod koniec wojny nie była niczym zaskakującym.

Andrzej Choniawko

Kontrowersje wokół powstania wielkopolskiego 1918-1919 w syntezach historycznych

Sposób przedstawiania na łamach syntez historycznych genezy, przebiegu i skutków powstania wielkopolskiego 1918/1919 jest zróżnicowany. Jest to następstwo kierowania się przez autorów

określonymi założeniami ideowymi oraz różnego stopnia znajomości stanu badań szczegółowych. Kontrowersje wokół powstania wielkopolskiego na łamach syntez historycznych okresu międzywojennego były pochodną ideologii dwóch wielkich rywalizujących ze sobą sił politycznych: endecji i obozu piłsudczykowski. Przejęcie w Polsce władzy przez marksistowską lewicę zaowocowało radykalną zmianą paradygmatu sposobu przedstawiania genezy, przebiegu i skutków powstania wielkopolskiego. W myśl ideologii marksistowskiej u podłoża, przebiegu i skutków powstania wielkopolskiego dopatrywano się sprzeczności klasowych. Rok 1989, który zapoczątkował fundamentalne zmiany ustrojowe w Polsce przyniósł równocześnie gruntowną rewizję sposobu przedstawiania najnowszych dziejów Polski. W odniesieniu do powstania wielkopolskiego zmiany polegały na zupełnym odejściu od przedstawiania tego wydarzenia w kontekście jakichkolwiek sprzeczności społecznych. Obraz powstania wielkopolskiego na łamach syntez pozostaje zróżnicowany ponad miarę wynikającą ze stylu narracji poszczególnych autorów. Syntezy nie są wolne w odniesieniu do tego wydarzenia od uproszczeń, wypaczających prawdę historyczną skrótów myślowych, znajdujących co najmniej wątpliwe uzasadnienie w świetle faktów historycznych hipotez czy też zwykłych błędów.

Szymon Piotr Kubiak

O poznańskiej architekturze dwudziestolecia międzywojennego

W artykule omówiono wybrane aspekty architektury Poznania w dwudziestolecie międzywojennym. Szczególny nacisk został położony na kwestię wpływu idei niemieckich, które w sposób świadomy, podświadomy, a niekiedy wypierany ze świadomości, opanowały twórczość lokalnego środowiska architektonicznego. Z jednej strony zaważyła na tym edukacja poznańskich projektantów, wykształconych głównie w Berlinie, Monachium, Dreźnie czy Karlsruhe. Z drugiej strony niemieckie pomysły okazały się atrakcyjne także dla architektów przybyłych z Galicji, znających je przynajmniej z teorii, dostępnej we Lwowie tak samo jak pomysły wiedeńskie. Wśród wielu tendencji lat 20. na pierwszy plan wysuwał się tzw. styl około 1800 roku, skodyfikowany przez Paula Mebesa w jego słynnej książce o tym samym tytule, oraz ekspresjonistyczne przetworzenia stylów historycznych, głównie nowożytnych. Lata 30. to dwa ząbające się dyskursy: funkcjonalizacji życia w wielkim nowoczesnym mieście i ochrony jego zabytków. Włączyło się w nie po raz pierwszy w tak dużym stopniu środowisko warszawskie, choć podróże służbowe i lektura najnowszych podręczników ukierunkowane były na najbliższego zachodniego sąsiada.

Piotr Kubiak

Niemieckie ugrupowania liberalne wobec warunków traktatu wersalskiego (1919-1923)

W artykule przedstawione zostało stanowisko dwóch niemieckich partii liberalnych DDP (Deutsche Demokratische Partei) i DVP (Deutsche Volkspartei) wobec polityki zagranicznej Niemiec w latach 1919-1923. Punktem wyjścia był narzucony Niemcom traktat wersalski, którego rewizji domagały się wszystkie partie polityczne w Niemczech. W dalszej części artykułu zaprezentowane zostało stanowisko DDP i DVP wobec kluczowych wydarzeń z lat 1919-1923, będących konsekwencją traktatu wersalskiego: ultimatum londyńskiego, "polityki wypełniania" (Erfüllungspolitik), kwestii Górnego Śląska, Rapallo i okupacji Zagłębia Ruhry przez wojska francuskie i belgijskie. Wówczas położone zostały podwaliny pod późniejszą politykę realizowaną przez ministra spraw zagranicznych Niemiec Gustava Stresemanna (DVP) w latach 1923-1929, której celem była rewizja postanowień traktatu wersalskiego na drodze porozumienia z mocarstwami zachodnimi.

Zofia Sujkowska, Artur Życki

Prasa sowiecka o stosunkach polsko-niemieckich w okresie Republiki Weimarskiej

W dwudziestoleciu międzywojennym stosunki polsko-niemieckie, poza okresem kilkuletniego wyciszenia wzajemnych antagonizmów w wyniku podpisania paktu o nieagresji z 1934 r., były permanentnie złe. Ten obiektywny stan rzeczy prasa sowiecka prezentowała w sobie tylko właściwy sposób. Jej relacje nie były analizą sytuacji na linii Warszawa - Berlin, lecz realizacją politycznego planu nakreślonego na Kremlu. Prezentując stosunki RP z Republiką Weimarską przyjęto w ZSRR generalną tezę, iż są one złe z winy Warszawy (istniejący spór terytorialny spowodowany włączeniem wschodnich terenów Niemiec w skład państwa polskiego oraz prowadzenie przez Warszawę polityki ucisku wobec mniejszości niemieckiej). Sytuację powyższą kreatorzy moskiewskiej propagandy przyrównywali do analogicznej - ich zdaniem - polskiej okupacji terenów Zachodniej Białorusi i Zachodniej Ukrainy oraz szykan, jakie Polacy stosowali wobec mniejszości białoruskiej i ukraińskiej. Granie polską kartą umożliwiło Moskwie do chwili dojścia Hitlera do władzy utrzymywanie bliskich relacji z Niemcami. Wrogie wobec Warszawy działania dyplomacji niemieckiej m. in. W sprawie rewizji granic spotykały się w okresie Republiki Weimarskiej z całkowitym zrozumieniem sowieckiej prasy.

Beata Lakeberg

Prasa mniejszości niemieckiej w Polsce wobec przewrotu majowego 1926 roku

W literaturze dotyczącej przewrotu majowego, oceniając nastawienie mniejszości niemieckiej do tych wydarzeń, zwraca się głównie uwagę na fakt poparcia wyrażonego przez tę grupę dla działań Józefa Piłsudskiego. Przyczynę takiego postępowania upatruje się w nadziei mniejszości niemieckiej na złagodzenie przez nowy rząd polityki wobec Niemców w Polsce i tym samym poprawę ich sytuacji. Mniejszość niemiecka postrzegana jest przy tym jako jednolita grupa, nie jest brane pod uwagę jej zróżnicowanie pod względem politycznym, terytorialnym bądź wyznaniowym i związane z tym jej różne oczekiwania wobec przewrotu i samego Piłsudskiego. Niniejszy artykuł, analizując treść, zróżnicowanych po względem poglądów politycznych, gazet mniejszości niemieckiej w Polsce latach 1926-1927, ukazuje nie tylko, jak odnosiły się poszczególne ugrupowania Niemców w Polsce do samego przewrotu, lecz także, jak, kiedy i na skutek, jakich wydarzeń to stanowisko się zmieniło.

Anna Sobczak

Heimatschutz i Grenzschutz a Powstanie Wielkopolskie 1918-1919 w "Kurierze Poznańskim" i "Dzienniku Poznańskim"

W "Kurierze Poznańskim" oraz "Dzienniku Poznańskim" w okresie Powstania Wielkopolskiego 1918/1919 poświęcono dużo miejsca na przedstawienie działalności niemieckich oddziałów: Heimatschutzu i Grenzschutzu. Zostały one powołane przez rząd w Berlinie odpowiednio w połowie listopada i na początku grudnia 1918 r. do obrony niemieckich kresów wschodnich i skierowane do walki z Polakami, m.in. w obawie przed utratą ziem Wielkiego Księstwa Poznańskiego. Oba dzienniki nie przywiązywały niestety należytej wagi do szczegółowego przedstawiania faktów. Stąd w wielu relacjach brakuje tak podstawowych informacji, jak data, czy miejsce wydarzenia, albo pojawiają się bardzo lakoniczne określenia, dotyczące miejscowości, czy bliższej lokalizacji. Takie podejście do opisanych zdarzeń może sugerować, że część relacji, szczególnie dotyczących brutalnych mordów na ludności cywilnej i żołnierzach polskich, mogła być zmanipulowana na potrzeby propagandy. Na stronach gazet toczyła się bowiem walka o świadomość czytelnika, którego przekonywano, aby popierał poglądy reprezentowane przez dane

tytułu prasowe i określone środowiska. Niemniej przeanalizowanie ówczesnej prasy pozwala spojrzeć na Powstanie Wielkopolskie również z innego, dotychczas marginalizowanego, punktu widzenia.

Aleksandra Paradowska
Wille dla nowych elit Poznania

Rozwój międzywojennej architektury willowej w Poznaniu był nierozzerwalnie związany z procesem kształtowania się nowych elit. Jednym z ważniejszych architektów, projektujących siedziby na potrzeby tej grupy zleceniodawców, był Marian Pospieszalski. Wille jego autorstwa powstały na Grunwaldzie, Dębcu, Sołaczu oraz pod Poznaniem - w Strzeszynie i Puszczykówku. Szczególnie charakterystyczne architektonicznie są trzy domy: archeologa Józefa Kostrzewskiego (1930), malarza Stanisława Smoguleckiego (1932) oraz adwokata Romana Siody (1938). M. Pospieszalski umiejętnie połączył w nich rozwiązania nowoczesne z odwołaniami do przeszłości, wpasowując się tym samym w oczekiwania swoich zleceniodawców. Realizacje architekta z jednej strony stanowiły wyraz jego poglądów estetycznych, zawartych w zachowanych notatkach z 1951 r., z drugiej zaś nawiązywały do architektury niemieckiej pierwszych dziesięcioleci XX w. Wille M. Pospieszalskiego zachowały się do dziś w dobrym stanie, zostały jednak istotnie przebudowane.